
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2007 (год. XVI), ISSN 0861-7902

Мария МЪЖЛЕКОВА

ЗА НИКОИ СИНТАКТИЧНИ РАЗЛИЧИЯ В ГЛАГОЛИЧЕСКИТЕ ЧЕТИРИЕВАНГЕЛИЯ

В работe представлени конструкции, съдържащи приименно употребление с притяжателным значением в родительном или дательном падеже. Конструкции зарегистрированы только в одном древнеболгарском глаголическом четвероевангелии. Эти конструкции сопоставляются с соответствующими конструкциями в Банишском евангелии XIII в. и в греческом евангельском тексте.

Анализ именных конструкций позволил установить соотношение Genitivus possessivus : Dativus possessivus в сравниваемых евангельских текстах. Выявленные данные свидетельствуют о наличии значительного количества примеров с употреблением родительного приименного и всего нескольких примеров с дательным падежом в исследуемых евангельских списках, сделанных в два разных периода истории болгарского языка.

При подбора от глаголическите четириевангелия на всички конструкции (съчетания), включващи приименна употреба с притежателно значение в родителен или дателен падеж, се установи, че има примери, които са засвидетелствани само в един от старобългарските преписи. Именно тези конструкции са предмет на анализ в настоящата работа. Научният интерес към тях е породен от факта, че специално внимание в досегашните публикации на палеославистите не им е отделено.

Материалът за анализ е извлечен от старобългарските четирие-вангелия – *Зографското* (по-нататък *Зогр* и *Зогр*1*) и *Мариинското*

(по-нататък *Map*²). Определените конструкции се разглеждат и с оглед на съответствията им в гръцкия евангелски текст. За целта са привлечени данните от критическото издание на N5st15 — 10nd 1983. Именните конструкции са съпоставени и с текста на среднобългарски евангелски препис от XIII в. Изборът на *Банишкото* четириевангелие (по-нататък *Бан*) не е случаен. Той е предизвикан от изказано мнение, според което в този писмен паметник „широко е отразен процесът на изместване на родителния притежателен от дателния притежателен падеж”³. Разбира се, че в случая сравняването цели само да се провери при тези 41 конструкции какво е съотношението при употребата на двата падежа, конкуренцията между които е факт още през старобългарския период от развитието на нашия език. По отношение на този процес може да се изкаже категорично становище едва след наблюдение върху целия текст на *Бан*.

Отделените именни конструкции съдържат два основни члена, които може да бъдат разширени със свои определения, което означава, че те са или двучленни, или включват в състава си повече от два члена. Това са специфичен вид конструкции, защото между основните членове няма съгласуваност, независимо че единият от тях е определение на другия. Като водещ, *определяем*, член на конструкцията (по-нататък = *O1*) участва съществително име или субстантивирана употреба на друга част на речта. *Определящият* член (по-нататък = на *O2*) е приименна употреба в родителен или дателен падеж и изразява притежание. Ако някой от основните членове на дадена конструкция има свое съгласувано определение, тогава то се бележи с *O3*, но без да се уточнява неговата отнесеност към *O1* или *O2*.

По отношение на синтактичната роля основните членове съществено се разграничават. Във всички случаи *O2* е несъгласувано определение. *O1* може да бъде различна част на изречението – главна или второстепенна, т. е. такава, каквато изпълнява съществителното име или друга част на речта, употребена вместо съществително. В зависимост от позицията на *O2* синтактичните модели са два – *O1 + O2* и *O2 + O1*, отличаващи се значително по количествен показател, като съотношението им в анализиранияте съчетания е 39:2. Първият синтактичен модел има разширение с предлог, с *O3*, с *O2* или с *кѣти*, което се отбелязва към съответните примери. Това е причина за наличието на 23 най-различни синтактични формули.

* * *

Като основа за съпоставително проучване служат 41 именни конструкции, от които 23 са засвидетелствани само в *Мар* и 18 само в *Зогр*. Срещу общия брой старобългарски конструкции в *Бан* съответстват 26, а в използвания за сравнение гръцки евангелски текст – 24.

Именните конструкции се описват в две основни групи – употреби в *Мар* и употреби в *Зогр*. Във всяка основна група се представят употребите в родителен и дателен падеж. След това се извършва вътрешно прегрупиране в зависимост от *O2* (с каква част на речта е изразен и на каква част на изречението е определение) и *O1* (с каква част на речта е изразен). Данните от справката с *Бан* и с *гръцкия* текст не участват в разпределението на езиковия материал, но се цитират към съответните именни конструкции.

I. УПОТРЕБИ В *МАР* (23).

I. А. УПОТРЕБИ В РОДИТЕЛЕН ПАДЕЖ (18).

I. А. 1. *O2* Е МЕСТОИМЕНИЕ (10).

I. А. 1. 1. *O1* е конкретно съществително име (7).

I. А. 1. 1. 1. *O2* е определение на подлог (6). Синтактичният модел на включените в тази група именни конструкции е *O1 + O2* и се отнася за *Мар*, а за *Бан* – само при три примера.

Три стиха от Евангелието от Матей и един от Марко съдържат еднакви по състав именни конструкции в *Мар*. Подлогът в другите тетраевангелия няма определение – само Мт 16:5 от *Бан* е изключение, а в *Зогр* Мт 17:10 не е регистриран. В използвания за сравнение гръцки текст в четири стиха подлогът е без *O2*, но в някои други редакции на Евангелието присъства генитивната форма αὐτοῦ [N5stl5 – 10nd 1983: 41, 44, 47 8 137]:

Мт 16:5 и ρѣкъшѣдъше оученици его на онъ полъ *Мар*, оученицы его *Бан* – и ρѣкъшѣдъше оученици [οἱ μαθηταὶ] на онъ полъ *Зогр*.

Мт 15:12 тѣгда пристѣпъше оученици его ρѣкъшѣ емоу *Мар* – тѣгда пристѣпъше оученици [οἱ μαθηταὶ] ρѣкъшѣ емоу *Зогр*, тогѣ пристѣпъше оученицы ρѣкъшѣ юмъ *Бан*.

Мт 17:10 и въпросиша и оученици [οἱ μαθηταὶ] его глѣще *Мар* – и въпросиша юго оученицы глѣще *Бан*.

Примерът от Мк 14:16 има още едно несъответствие с изходния текст, защото срещу плуралната форма на *O1* в старобългарски отговаря дуална:

Мк 14:16 и изидете оученика его и придете въ градъ. и обрѣтете ꙗкоже рече има. и оуготовасте пасѣжъ *Мар* – и изидосте оученика [οἱ μαθηταὶ]. и придосте въ градъ *Зогр*, изыдоста оученика. идоста въ гѣа *Бан*.

Следващите именни съчетания от *Мар* и *Бан* имат точно съответствие в сравнявания гръцки текст. В другия старобългарски кодекс стихът липсва в първия пример, а във втория не е регистриран *O2*:

Мк 3:31 приде же мати его [ἡ μήτηρ αὐτοῦ] *Мар*, приде же мѣти его *Бан*.

Мк 11:3 рѣцѣта ꙗко гъ его [ὁ κύριος αὐτοῦ] трѣвоуѣтъ *Мар*, гнѣюго *Бан* – гѣ *Зогр*.

I. A. 1. 1. 2. *O2* е определение на обстоятелствено пояснение (1). Това двучленно именно съчетание е засвидетелствано в *Мар* и *Бан*, а в *Зогр* липсва стихът. Съчетанието има пълно съответствие в гръцки и видът на синтактичната формула е на (ἐν) + *O1* + *O2*:

Лк 4:15 на сънѣмицихъ ихъ [ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν] *Мар*, на събориѣи ихъ *Бан*.

I. A. 1. 2. *O1* е абстрактно съществително име (2).

I. A. 1. 2. 1. *O2* е определение на пряко допълнение (2). Двете именни съчетания със синтактичен модел *O1* + *O2* са регистрирани само в *Мар*. В единия стих *O2* липсва както в другия глаголически препис и *Бан*, така и в сравнявания гръцки текст. Обаче в някои редакции на Евангелието присъства местоименната форма αὐτοῦ, а в други *O2* е съществително име – της βλασφημίας του στοματος [N5st15 – 10nd 1983: 141]:

Мк 14:64 слышасте власфиниѣ его. что камъ сѧ авлѣкатъ *Мар* – слышасте власфиниѣ [τῆς βλασφημίας]. что камъ сѧ авлѣкѣтъ *Зогр*, слышасте власфиниѣ. что камъ сѧ авлѣкѣтъ *Бан*.

В следващия стих (в *Зогр* той не е засвидетелстван) именното съчетание се среща и в среднобългарския препис. Съчетанието има пълно съответствие в използвания за сравнение гръцки евангелски текст:

Лк 4:6 славѣ ихъ [τὴν δόξαν αὐτῶν] *Мар*, славѣ ихъ *Бан*.

I. A. 1. 1. *O1* е субстантивизирано прилагателно име (1).

I. A. 1. 1. 1. *O2* е определение на обстоятелствено пояснение (1). Две обстоятелства за място включва този стих от Евангелието от Матей, изразени посредством предлога ο и винителен падеж. Тук се представя именната конструкция от *Мар*, срещу която в сравняваните евангелия не се открива *O2*. Затова само в *Мар* синтактичният вид е ο + *O1* + *O2*:

Мт 20:23 а еже съкѣсти о деснѣж и о шѣжѣ мене нѣкѣтъ мьнѣ сего дати
Мар – а еже съкѣсти о деснѣж мене и о шѣжѣ [ἐξ εὐωνύμων] *Зогр**, а ежеже
 съкѣсти ѿ деснѣж мене или ѿ шѣжѣ *Бан*.

I. А. 2. O2 Е КОНКРЕТНО СЪЩЕСТВИТЕЛНО ИМЕ (3).

I. А. 2. 1. O1 е конкретно съществително име (3).

I. А. 2. 1. 1. O2 е определение на обстоятелствено пояснение
 (2). Употребеният в тази конструкция предлог отъ с родителен падеж
 изразява отношение в пространството, и по-точно началния пункт на
 действието. Срещу четиричленната конструкция от този стих в използ-
 вания за сравнение гръцки текст се открива съответствие само на израза
 отъ зълааго. В някои други редакции на Евангелието обаче е регистри-
 рана основната част на конструкцията – $\theta\eta\sigma\alpha\upsilon\rho\upsilon\upsilon\ \tau\eta\varsigma\ \kappa\alpha\rho\delta\iota\alpha\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$
 [N5st15 – 10nd 1983: 175]. В *Мар* и *Бан* основните членове на именната
 конструкция имат свое съгласувано определение и синтактичната фор-
 мула е отъ + O3 + O1 + O2 + O3, която се противопоставя на отъ + O3
 + O1 + O3 в *Зогр*:

Лк 6:45 ѿ зълы члкъ отъ зълааго [ἐκ τοῦ πονηροῦ] съкровища
 срѣца своего износитъ зълоє *Мар*, ѿ злаго скровища срѣца своего *Бан* – отъ
 зълааго съкровишта своего износитъ *Зогр**.

Съчетание на местен падеж с предлога къ в Мт 23:30 означава
 мястото, където се намира нещо. Двучленната именна конструкция от
Мар и *Бан* няма точно съответствие в *Зогр*, но е буквален превод на
 гръцката. Нейната синтактична формула е къ (ἐν) + O1 + O2:

Мт 23:30 не виѣ оубо овещьници имѣ вѣли къ кръви пророкъ [ἐν
 τῷ αἵματι τῶν προφητῶν] *Мар*, къ кръви прѣкъ *Бан* – къ кръви ѿ вивѣ-
 шихъ прѣкы *Зогр**.

I. А. 2. 1. 2. O2 е определение на несъгласувано определение (1).

В този стих част от цялото е изразена посредством съчетание на роди-
 телен падеж с предлога отъ. Най-близо до гръцкия текст се намира
 именната конструкция от *Зогр*, където определението на O1 е форма на
 прилагателно име виноградъныи [CC: 115, където е отбелязано лекси-
 калното различие между глаголическите преписи; CP: 167 – в двата
 речника Лк 20:10 е единствен пример]. Видът на синтактичната формула
 на конструкцията от *Мар* и *Бан* отъ + O1 + O2 се противопоставя на
 отъ (ἀπό) + O1 + O3 в гръцки и *Зогр*:

Лк 20:10 и къ вѣкма посѣла къ дѣлателемъ рабъ. да отъ плода
 виноѣ да дадѣтъ емоу *Мар*, ѿ плода виноѣ *Бан* – отъ плода виноградънааго
 [ἀπό τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπελῶνος] *Зогр*.

I. А. 3. O2 Е АБСТРАКТНО СЪЩЕСТВИТЕЛНО ИМЕ (3).**I. А. 3. 1. O1 е абстрактно съществително име (1).**

I. А. 3. 1. 1. O2 е определение на пряко допълнение (1). Тази тричленната именна конструкция от *Мар* и *Бан* (стихът не е засвидетелстван в *Зогр*) е буквален превод на гръцката, а синтактичната формула е $O3 + O1 + O2$:

Лк 4:5 *показа емоу всѣка црствѣк въселенѣа* [πάσας τὰς Βασιλείας τῆς οἰκουμένης] *Мар*, *кѣ цртва въселеныѣ Бан*.

I. А. 3. 2. O1 е отглаголно съществително име (1).

I. А. 3. 2. 1. O2 е определение на пряко допълнение (1). В този стих тричленната именна конструкция от *Мар* няма съответствие нито в другия глаголически препис и *Бан*, нито в сравнявания гръцки текст. В тях срещу приименната употреба *заповѣди* стои винителната форма *заповѣди* (ἐντάλματα), която изпълнява друга синтактична функция. Синтактичната формула в *Мар* е $O1 + O2 + O3$:

Мт 15:9 *оучаще оученикѣ заповѣди члвчскѣ Мар* – *оучаште оученикѣ заповѣди чскѣ* [διδάσκοντες διδύσκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων] *Зогр*, *оучаще оучениѣа заповѣди члѣа Бан*.

I. А. 3. 3. O1 е субстантивирано прилагателно име (1).

I. А. 3. 3. 1. O2 е определение на пряко допълнение (1). Прекият обект в *Мар* (в *Зогр* стихът не е регистриран) се намира във винителен падеж и е означен с плуралната форма от среден род *таина* [СС: 686-687, където Мк 4:11 е единствен пример от евангелски текст]. Между *Мар* и *Бан* има различие както при *O2* (словообразователно – *цѣсарствѣк* // *цѣсарство*), така и при *O1* (лексикално – в *Бан* в тази синтактична роля е засвидетелствана форма на съществителното *таина*, която съвпада по число и падеж със субстантивираното прилагателно име). Водещият член на тази конструкция в гръцкия евангелски текст също е съществително, но се откриват две несъответствия – *O1* е в единствено число и причастната форма *дѣδοται* разделя основните членове. Това значи, че преписът от XIII в. стои най-близо до изходния текст. Видът на синтактичната формула в *Мар* и *Бан* е $O1 + O2 + O3$:

Мк 4:11 *глаше имѣ вамѣ естъ дано вѣдѣти таинаа црствѣк вжѣк Мар*, и *глаше имѣ вамѣ естъ дано вѣдѣти тинны цртва вжѣа* [τὸ μυστήριον δέδοται τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ] *Бан*.

I. А. 4. O2 Е СУБСТАНТИВИРАНО ПРИЛАГАТЕЛНО ИМЕ

(1).

I. А. 4. 1. O1 е конкретно съществително име (1).

I. А. 4. 1. 1. O2 е определение на подлог (1). В този стих са регистрирани две именни съчетания с водещ член *вогъ*, но само в *Мар*. Стиховете в другите два кодекса – глаголическия и среднобългарския – също съдържат две субстантивирани прилагателни имена, но второто е без *O1*, т. е. липсва подлогът, който обаче се подразбира. Така е и в използвания за сравнение гръцки текст, но в някои други редакции на Евангелието присъства подлогът $\theta\epsilon\omicron\varsigma$ [N5st15 – 10nd 1983: 131]. Тук се представя само второто съчетание от *Мар*, чийто синтактичен модел е *O1 + O2*:

Мк 12:27 *нѣстѣ вогъ мрѣтвѣхъ. нѣ въ живѣхъ Мар – нѣстѣ бѣ мрѣтвѣхъ · нѣ живѣхъ [ζώντων] Зоґр, нѣстѣ въ бѣ мрѣтвѣхъ. нж живѣхъ Бан.*

I. А. 5. O2 Е СУБСТАНТИВИРАНО ПРИЧАСТИЕ (1).**I. А. 5. 1. O1 е конкретно съществително име (1).****I. А. 5. 1. 1. O2 е определение на сказуемно определение (1).**

Тази именна конструкция е буквален превод на гръцката, но само в *Мар* и *Бан*, тъй като в другия глаголически препис стихът не е засвидетелстван. Членовете на конструкцията са разделени от форма на спомагателния глагол както в изходния текст, така и в превода. Видът на синтактичната формула *O1 + вѣти (είμι) + O2* се противопоставя на *вѣти + O1 + O2* в *Бан*:

Мт 23:31 *ѣко снове есте извѣкшихъ [υἱοὶ ἐστε τῶν φονευσάντων] пркты Мар, ꙗко вы есте снове извѣкшихъ прѣкты Бан.*

I. Б. УПОТРЕБИ В ДАТЕЛЕН ПАДЕЖ (5).**I. Б. 1. O2 Е КОНКРЕТНО СЪЩЕСТВИТЕЛНО ИМЕ (3).****I. Б. 1. 1. O1 е абстрактно съществително име (2).**

I. Б. 1. 1. 1. O2 е определение на подлог (1). Именното съчетание от *Мар* няма пълно съответствие в *Зоґр* и *Бан*, защото формата на *людѣ* се намира в друг падеж и в съчетание с предлог. То се разграничава от гръцкото само по отношение на *O2*, тъй като срещу *Genitivus possessivus* в старобългарския препис стои *Dativus possessivus*. Членовете на съчетанието са разположени след спомагателния глагол и в *Мар*, и в гръцки и тяхната синтактичната формула е *вѣти (είμι) + O1 + O2*:

Мк 14:2 еда како вѣдетъ мльва людеиъ [ἔσται θόρυβος τοῦ λαοῦ] *Мар* – еда како мльва вѣдетъ въ людехъ *Зогр*, еда како вѣдетъ мльва въ людехъ *Бан*.

І. Б. 1. 1. 1. *O2* е определение на пряко допълнение (1). Две приименни падежни употреби с притежателно значение са засвидетелствани в този стих, но само в *Мар*. В другия старобългарски препис приименната дателна употреба е една, защото втората се намира в последната част от стиха, която липсва *Зогр*. Затова тук се представя само примерът от *Мар*, срещу който и в *Бан*, и в гръцкия текст се открива *Genitivus possessivus*. Синтактичният модел на тази именна конструкция е *O1 + O2*:

Мт 16:3 лице оубо нѣси оудѣте расждати. а знамениѣ врѣменеиъ не можете *Мар* – лицѣ оубо нѣи... а знамени врѣменъ [τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν] не можете *Бан*.

І. Б. 1. 2. *O1* е конкретно съществително име (1).

І. Б. 1. 2. 2. *O2* е определение на подлог (1). Тук се има предвид само именното съчетание от *Мар*, тъй като *O2* няма съответствие нито в другия глаголически препис и в *Бан*, нито в сравнявания гръцки текст. Среднобългарският препис се отличава и по това, че гръцкото съществително име *παρασκευή* е преведено с *патъкъ*. Синтактичната формула на съчетанието в *Мар* е *вѣти + O1 + O2*:

Мк 15:42 понеже вѣ параскевѣни пасцѣ. еже естѣ къ совотѣ *Мар* – по неже вѣ параскевѣни [ἦν παρασκευή]· еже естѣ къ сжвотѣ *Зогр*, понеже *патъкъ* вѣ *Бан*.

І. Б. 2. *O2* Е МЕСТОИМЕНИЕ (2).

І. Б. 2. 1. *O1* е абстрактно съществително име (2).

І. Б. 2. 1. 1. *O2* е определение на подлог (2). В единия стих именната конструкция е тричленна и следва спомагателния глагол, но в *Зогр* липсва *O2*. Старобългарската конструкция се отличава от гръцката, защото сингуларната генитивна употреба е преведена с дателен падеж и в множествено число. В случая конструкцията от *Бан* стои най-близо до първоизточника, тъй като по тези два показателя точно съответства на гръцката. Видът на синтактичната формула на конструкцията в сравняваните евангелия е *вѣти (εἰμί) + O3 + O1 + O2*:

Мт 11:20 въ ниѣже вѣшл мѣножѣишл силы инѣ. зане не показл сл *Мар* – въ ниѣже вѣшл множишл силы юго [αὶ πλεῖστοι δυνάμεις αὐτοῦ]. зане не показл *Бан*, въ ниѣже вѣшл множишл силы ··· *Зогр*.

Именно съчетание със синтактичен модел $O2 + O1$ е засвидетелствано в *Мар*, но липсва в *Зогр* и *Бан*. Разположението на членовете в гръцкия текст е същото, но няма пълно съответствие само по отношение падежа на $O2$. Гръцкото относително местоимение ζ е преведено също с относително, но срещу *Genitivus possessivus* в старобългарския препис стои *Dativus possessivus*:

Мк 14:32 придѣжъ въ весь еиже има ꙗѣтъсьимани [ο τὸ ὄνομα Γεθσημανι]. ꙗ гла оученикомъ своимъ *Мар* – ꙗ придоша въ весь ꙗен'симани *Зогр*, и придошѣ въ весь. именовъ ꙗѣтъсьимани *Бан*.

II. УПОТРЕБИ В *ЗОГР* (18)

II. А. УПОТРЕБИ В РОДИТЕЛЕН ПАДЕЖ (16).

II. А. 1. $O2$ Е МЕСТОИМЕНИЕ (11).

II. А. 1. 1. $O1$ е конкретно съществително име (8).

II. А. 1. 1. 1. $O2$ е определение на подлог (3). В два стиха, и то само в *Зогр*, към подлога е добавена приименна падежна употреба с притежателно значение. $O2$ липсва и в сравнявания гръцки текст, и в *Мар* и *Бан*. Синтактичният модел на именното съчетание в първия пример е $O1 + O2$:

Мт 13:10 ꙗ прѣстѣпѣше оученици его рѣкъша емоу *Зогр* – ꙗ прѣстѣпѣше оученици [οὶ μαθηταὶ] рѣкъша емоу *Мар*, и прѣстѣпѣше оученици рѣкъша емѣ *Бан*.

Особеното при втория пример е това, че членовете на тричленната конструкция са разделени от частица за подсилване. Синтактичната формула на конструкцията от *Зогр* $O1 + \text{ко} + O2 + O3$ стои срещу $O1 + \text{ко} (\gamma\acute{\alpha}\rho) + O3$ в *Мар*, в *Бан* и в гръцкия текст. По отношение числото на $O1$ и неговото съгласувано определение старобългарските преписи и среднобългарският са единни. Сингуларните номинативни форми в тях са предадени с плурални, тъй като съществителното име $\lambda\alpha\acute{o}\varsigma$ е преведено с *людье*, което има форми само за множествено число:

Лк 19:48 людье ко его вси дрѣжаахѣ сѧ. послѣжиште его *Зогр* – людье ко вси [ὁ λαὸς ἅρ' ἅπας] дрѣжаахѣ сѧ *Мар*, людине ко вси подражаахѣ сѧ него *Бан*.

Следващият пример от *Зогр** и *Бан* (в *Мар* братръ е без определение) има пълно съответствие в гръцкия евангелски текст. Разположението на членовете на тази именна конструкция е $O1 + O2$:

Мт 22:24 аще кто оумретъ не имѣи чадѣ да помнетъ братръ его [ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ] жениж его *Зогр**, да помнетъ бра̑ него жениж его *Бан* – да помнетъ братръ жениж его *Мар*.

II. A. 1. 1. 2. O2 е определение на обстоятелствено пояснение (3). Водещият член и в трите примера изразява обстоятелство за място. Многозначният гръцки предлог ἐν е преведен с на (2 пъти) и въ. Синтактичната формула на една от конструкциите е въ (ἐν) + O1 + O2. Старобългарската (и среднобългарската) именна конструкция се отличава от гръцката по числото на O1. Гръцката сингуларна дативна форма е преведена с локативна и в двойстено число, защото думата ρѣка е сред думите, означаващи природна двойка предмети:

Мт 3:12 ѿмоуѣже лопата въ ρѣкоу его [ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ]· ѿ ποτρѣвитъ гоуѣгъно свое Зогр, ѿмоуѣже лопата въ ρѣкоу ѿгѡ Бан.

Два стиха от старобългарските преписи съдържат еднакви по състав двучлени именни конструкции и тяхната синтактична формула е на (ἐν) + O1 + O2. Само еднамата конструкция обаче е буквален превод на гръцката и има точно съответствие в Бан:

Мт 4:23 ѿ прохѡждаше вс'ѣхъ галилейѣхъ ѿ ѿуча на сънъмиштихъ ихъ [ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν] Зогр, на сон'миши ихъ Бан.

Втората конструкция от Зогр (в Мар и Бан липсва O2) има несъответствие в гръцки, което се отнася до числото на водещия член, който в изходния текст е в единствено число:

Мк 1:23 ѿ въ на сънъмишти(хъ) ихъ [ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν]· чѣкъ нечистоу дѣхѡу Зогр – ѿ въ на сонъми(ши)хъ члкъ нечистоу дхѡу Мар, и въ на съвориши члкъ. нечѡу дхѡу Бан.

II. A. 1. 1. 3. O2 е определение на непряко допълнение (1). Водещият член на именната конструкция в старобългарски е означен посредством съчетание на винителен падеж с предлога за, срещу което в гръцки отговаря безпредложен генитив. В сравнявания гръцки евангелски текст има още едно различие – това е отсъствие на O2 (в Мар също липсва O2), но в някои други редакции присъства αὐτῆς [N5st15 – 10nd 1983: 91]. Видът на синтактичната формула в Зогр и Бан е за + O1 + O2:

Мк 1:31 ѿ пристѣплъ въздвиже ѿ· миъ за ρѣкѣ ѿ· ѿ остави ѿ огнь Зогр, ѿ за ρѣ ѿ Бан – ѿ пристѣплъ въздвиже ѿ миъ за ρѣкѣ [τῆς χειρός] Мар.

II. A. 1. 1. 4. O2 е определение на несъгласувано определение (1). Тричленната именна конструкция от Зогр и Бан включва два посесива в родителен падеж. Единият посесив – пророкъ – е двойно натоварен, а вторият – его – не е регистриран в Мар. Това противопоставя вида на синтактичните формули отъ (ἀπό) + O1 + O2 (= и на O1) + O2 срещу отъ + O1 + O2:

Лк 1:70 ꙗкоже г҃ла оусты ст҃быхъ · сжстихъ отъ в҃ка · пророкъ его [ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ] Зо҃гр, ꙗ в҃ка пррѣкъ ѿго Бан – отъ в҃ка пророкъ Мар.

II. А. 1. 2. O1 е абстрактно съществително име (1).

II. А. 1. 2. 1. O2 е определение на подлог (1). Синтактичният модел на това двучленно съчетание в Зо҃гр, в Бан и в гръцкия текст е O1 + O2. В среднобългарския препис е фиксирано лексикално различие при O1 – гръцкото съществително име ἄκοη е преведено с думата слово:

Мт 4:24 ꙗ изиде слоухъ его [ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ] въ вси с҃ри Зо҃гр, и иде слѣ ѿго по вси сири Бан.

II. А. 1. 3. O1 е отглаголно съществително име (1).

II. А. 1. 3. 1. O2 е определение на непряко допълнение (1).

Именната конструкция от Зо҃гр съдържа непряк обект, обозначен посредством предлога о, управляващ в случая местен падеж. Такава именна конструкция обаче не е регистрирана нито в изходния текст, нито в Мар и Бан. Членовете на конструкцията от Зо҃гр са разположени последователно, т. е. о + O1 + O2:

Мк 6:2 ꙗ мнози слышавше дивл҃кахъ сѧ о оучени его гл҃бѣште Зо҃гр – ꙗ мнози слышавше дивл҃кахъ сѧ гл҃бѣште Мар, ꙗ мнозы слышавше дивл҃кахъ сѧ гл҃бѣште Бан.

II. А. 1. 4. O1 е субстантивирано прилагателно име (1).

II. А. 1. 4. 1. O2 е определение на обстоятелствено пояснение

(1). Този стих съдържа две съчетания на винителен падеж с предлога о, който изразява отношение в пространството. Старобългарските преписи обаче имат само по една именна конструкция. Тук се представя само първото съчетание от Зо҃гр и Бан, което има точно съответствие в гръцкия текст, но в другия глаголически кодекс липсва O2. Видът на синтактичната формула на конструкцията е о (ѣк) + O1 + O2:

Мт 20:23: а еже с҃сти о деснѣ мене [ἐκ δεξιῶν μου] и о шюж · н҃кетъ м҃нѣ сего дати · нѣ им҃же оуготовано естѣ отъ о҃бца моего Зо҃гр*, а еже с҃сти ꙗ деснѣ мене или ѡ ш҃ѣ Бан – а еже с҃сти о деснѣ и о ш҃ѣ мене Мар.

II. А. 2. O2 Е КОНКРЕТНО СЪЩЕСТВИТЕЛНО ИМЕ (4).

II. А. 2. 1. O1 е конкретно съществително име (3).

II. А. 2. 1. 1. O2 е определение на подлог (2). Към подлога от този стих в Зо҃гр и Бан е добавена приименна падежна употреба с притежателно значение. Родителната употреба домоу няма съответствие нито в сравнявания гръцки текст, нито в Мар. Синтактичният модел на двучленната конструкция е O1 + O2:

Лк 16:8 ἱ ποῦλαи гѣнѣ домоу иконома· неправѣдѣнааго· ꙗко мѣдрѣ створи Зоґр, и похвали гѣнѣ домоу иконома, неправѣдѣнаго Бан – и похвали гѣ иконома неправѣдѣнааго [καὶ ἐπῆνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας] *Мар*.

В следващия пример синтактичната формула на тричленната именна конструкция от *Зоґр** е *O3 + O1 + O2*. Тя се противопоставя на *O3 + O1 + O3*, отнасяща се за конструкцията в *Мар* и *Бан*, която е буквален превод на гръцката. Това означава, че *Genitivus possessivus* е засвидетелстван само в единия старобългарски препис, срещу който в сравняваните евангелия отговаря прилагателно име:

Мт 23:35 да придѣтъ на вѣи вѣсѣка кръвъ праведника Зоґр* – вѣсѣка кръвъ праведѣна [πάν αἵμα δίκαιον] *Мар*, вѣсѣка кръвъ праведѣна *Бан*.

II. А. 2. 1. 2. *O2* е определение на обстоятелствено пояснение (1). Двучленното именно съчетание от *Зоґр* и *Бан* (в *Мар* стихът липсва) е буквален превод на гръцкото. Като *O1* е употребена плуралната форма на съществителното име *конѣцъ* със значение 'краища (на земята, на вселената), отдалечени места' [СР: 740, където е цитиран и този пример; СС: 289]. Тук предлогът *отъ* + родителен падеж изразява отношение в пространството, и по-конкретно – начален пункт на действието. Видът на синтактичната формула е *отъ* (ѣк) + *O1 + O2*:

Мт 12:42 ἱ осѣдѣтъ ѿ ѿ· ꙗко придѣ отъ конѣцъ зѣмла [ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς]· слышатъ прѣмѣдрости соломона Зоґр, придѣ ѿ конѣцъ зѣмла *Бан*.

II. А. 2. 2. *O1* е абстрактно съществително име (1).

II. А. 2. 2. 1. *O2* е определение на пряко допълнение (1). Прекият обект е регистриран във винителен падеж. Словообразователното различие *цѣсарѣствѣе* // *цѣсарѣство* при *O2* противопоставя старобългарския препис на среднобългарския. Синтактичният модел на тази именна конструкция и в *Зоґр* и *Бан*, и в използвания за сравнение гръцки текст е *O1 + O2*:

Мт 4:23 ἱ проповѣдаѣ еваѣѣлие црѣствиѣ [τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας]· ἱ цѣла вѣсѣкѣ недѣгѣ Зоґр, проповѣдаѣ. ѳѣѣиѣ црѣтѣ *Бан*.

II. А. 3. *O2* Е АБСТРАКТНО СЪЩЕСТВИТЕЛНО ИМЕ (1).

II. А. 3. 1. *O1* е абстрактно съществително име (1).

II. А. 3. 1. 1. *O2* е определение на подлог (1). Двучленната именна конструкция от *Зоґр* и *Бан* има точно съответствие в гръцкия евангелски текст. В *Мар* *лъсть* е без определение, тъй като *вогатѣствѣе* изпълнява друга синтактична роля. *Зоґр* и *Бан* се разграничават по отношение на

O2 – гръцкото съществително име $\pi\lambda\omicron\upsilon\tau\omicron\varsigma$ е преведено със словообразователните дублети *вогатыствъе* и *вогатыство*. Синтактичният модел на конструкцията е *O1 + O2*:

Мк 4:19 ι печали $\nu\kappa\epsilon\kappa\alpha$ $\sigma\epsilon\gamma\omicron$ ι $\lambda\epsilon\sigma\tau\eta$ $\nu\omicron\gamma\alpha\tau\eta\sigma\tau\upsilon\kappa\iota$ [η $\acute{\alpha}\pi\acute{\alpha}\tau\eta$ $\tau\omicron\upsilon$ $\pi\lambda\omicron\upsilon\tau\omicron\upsilon$] *Зогр*, и $\lambda\epsilon\sigma\tau\eta$ $\nu\omicron\gamma\alpha\tau\eta\sigma\tau\upsilon\kappa\iota$ *Бан* – ι $\lambda\epsilon\sigma\tau\eta$ $\nu\omicron\gamma\alpha\tau\eta\sigma\tau\upsilon\kappa\iota\epsilon$ ι \omicron $\pi\rho\omicron\chi\iota\eta\chi\eta$ $\nu\omicron$ $\chi\omicron\tau\iota\eta$ $\nu\kappa\alpha\chi\omicron\delta\alpha\sigma\tau\eta$ *Мар*.

II. Б. УПОТРЕБИ В ДАТЕЛЕН ПАДЕЖ (2).

II. Б. 1. *O2* Е КОНКРЕТНО СЪЩЕСТВИТЕЛНО ИМЕ (1).

II. Б. 1. 1 *O1* е конкретно съществително име (1).

II. Б. 1. 1. 1. *O2* е *определение на сказуемно определение* (1).

Тази именна конструкция се отличава от гръцката само по падежа на *O2* – срещу *Genitivus possessivus* и в старобългарския препис, и в среднобългарския е засвидетелстван *Dativus possessivus*. Членовете на тази двучленна конструкция следват спомагателния глагол и в *Зогр* и *Бан*, и в гръцки. Видът на синтактичната формула е $\nu\kappa\tau\iota$ ($\epsilon\iota\mu\iota$) + *O1 + O2*:

Мт 5:13 $\nu\kappa\iota$ $\epsilon\sigma\tau\epsilon$ $\sigma\omicron\lambda\eta$ $\nu\epsilon\mu\iota$ [$\epsilon\sigma\tau\epsilon$ $\tau\omicron$ $\acute{\alpha}\lambda\alpha\varsigma$ $\tau\eta\varsigma$ $\gamma\eta\varsigma$] \cdot $\acute{\alpha}\sigma\tau\eta$ $\nu\epsilon$ $\sigma\omicron\lambda\eta$ $\omicron\upsilon\kappa\omicron\upsilon\kappa\epsilon\tau\tau\eta$ \cdot $\chi\iota\lambda\eta$ $\omicron\sigma\omicron\lambda\iota\tau\eta$ $\sigma\alpha$ *Зогр*, $\nu\kappa\iota$ $\epsilon\sigma\tau\epsilon$ $\sigma\omicron\lambda\eta$ $\nu\epsilon\mu\iota$ *Бан*.

II. Б. 2. *O2* Е МЕСТОИМЕНИЕ (1).

II. Б. 2. 1 *O1* е конкретно съществително име (1).

II. Б. 2. 1. 1. *O2* е *определение на подлог* (1). Тази двучленна именна конструкция със синтактичен модел *O2 + O1* е фиксирана в *Зогр* и *Бан*. Няма пълно съответствие в гръцкия текст само по падежа на *O2*. Гръцкото относително местоимение ς е преведено също с относително, но срещу *Genitivus possessivus* в старобългарски отговаря *Dativus possessivus*:

Мт 3:12 $\epsilon\mu\omicron\upsilon\kappa\eta$ $\lambda\omicron\pi\alpha\tau\alpha$ [\omicron $\tau\omicron$ $\pi\tau\acute{\upsilon}\omicron\upsilon\upsilon$] $\nu\kappa$ $\rho\eta\kappa\omicron\upsilon$ $\epsilon\gamma\omicron$ ι $\nu\omicron\tau\eta\kappa\iota\tau\eta$ $\nu\epsilon$ $\gamma\omicron\upsilon\mu\iota\gamma\omicron$ $\nu\omicron$ $\sigma\omicron\upsilon\epsilon$ *Зогр*, $\epsilon\mu\omicron\upsilon\kappa\eta$ $\lambda\omicron\pi\alpha\tau\alpha$ $\nu\kappa$ $\rho\eta\kappa\omicron\upsilon$ $\iota\epsilon\gamma\omega$ *Бан*.

* * *

ОБОБЩЕНИЕ НА ДАННИТЕ ОТ АНАЛИЗА НА КОНСТРУКЦИИТЕ

1. Броят на анализираните именни конструкции с *O2* в родителен или дателен падеж, регистрирани в глаголическите четириевангелия, е **41**, от които само в *Мар* се срещат 23, а само в *Зогр* те са 18. Срещу тях отговарят 26 конструкции в среднобългарския препис от XIII в. и 24 в използвания за сравнение гръцки евангелски текст. Общият брой на представените по-горе конструкции е **90**.

Примерите се срещат в Лк 20:10 *виноградънын* (*Зогр* и *гръцки*) срещу *виноградъ* (*Мар* и *Бан*) и Мт 23:35 *правъдната* (*Мар*, *Бан* и *гръцки*) срещу *правъдникъ* (*Зогр*).

В три именни съчетания се наблюдават *словообразователни* различия при *O2* – в Мт 4:23 *цѣсарствъе* (*Зогр*) срещу *цѣсарство* (*Бан*), Мк 4:11 *цѣсарствъе* (*Мар*) срещу *цѣсарство* (*Бан*) и Мк 4:19 *богатствъе* (*Зогр*) срещу *богатство* (*Бан*).

6. Голяма част от думите, регистрирани като *O1*, са *съществителни* имена (28 с 38 употреби) – *оученикъ* (5 пъти), *сѣньмиштѣ* (3), *кръвъ*, *рѣка* и *оученье* (по 2 пъти), *богъ*, *вратръ*, *власквиниѣ*, *господинъ*, *господъ*, *еванг'елье*, *знаменье*, *ица*, *коньць*, *лопата*, *лъсть*, *людье*, *мати*, *млѣва*, *параск'евг'ин*, *плодъ*, *пророкъ*, *сила*, *слава*, *слоухъ*, *соль*, *сѣкрокиштѣ*, *сынъ* и *цѣсарствъе*. Употребените субстантивирани форми са на *прилагателните* имена от женски род *дѣсна* и *шоуѣ* и от среден род *таинюе*.

При *O1* се откриват *лексикални* различия в следните два примера: в Мт 4:24 *слоухъ* (*Зогр*) срещу *слово* (*Бан*) и Мк 4:11 *таинюе* (*Мар*) срещу *таинна* (*Бан*).

7. Синтактичните модели на конструкциите с *приименна* употреба в *родителен* или *дателен* падеж са два. Преобладават конструкциите, при които основните членове се намират в последователен ред, т. е. чийто синтактичен модел е *O1 + O2*, отнасящ се в нашите примери за 39 конструкции, от които двучленните (без разширението с *предлог*, с *O3*, с *O2* или с *вѣти*) са 16. Примерите със синтактичен модел *O2 + O1* са само два (Мт 3:12 и Мк 14:32).

Разшрение на синтактичния модел *O1 + O2* е засвидетелствано при 23 конструкции. Това е причина за наличието на различни синтактични формули: *предлог + O1 + O2* (11 примера), *вѣти + O1 + O2* (Мт 5:13, Мк 4:2 и 15:42), *O1 + вѣти + O2* (Мт 23:31 срещу *вѣти + O1 + O2* в *Бан*), *предлог + O1 + O2* (= и на *O1*) + *O2* (Лк 1:70); *O1 + O2 + O3* (Мт 15:9, Мк 4:11, Лк 19:48), *O3 + O1 + O2* (Мт 23:35, Лк 4:5), *вѣти + O3 + O1 + O2* (Мт 11:20), *предлог + O3 + O1 + O2 + O3* (Лк 6:45).

8. *Присубстантивните* падежни употреби с *притежателно* значение функционират като *несъгласувано* определение на *най-различни* части на изречението. *Най-голям* е количественият показател (19 употреби) на *подлога*, следван от *обстоятелственото* пояснение (9) и *прякото* допълнение (7). По две употреби имат *непрякото* допълнение, *несъгласуваното* определение и *сказуемното* определение.

9. Резултатите от съпоставянето на именните конструкции, подбрани от глаголическите четириевангелия, с гръцкия евангелски текст са следните:

– Срещу **23** именни конструкции от *Мар* в *гръцки* отговарят само **12**, защото в 7 стиха липсва *O2*, в два няма точно съответствие, а в един стих липсва съчетание; срещу **18** именни конструкции от *Зогр* в *гръцки* се откриват само **12**, защото в 4 стиха липсва *O2*, в един стих няма точно съответствие, а в друг – съчетание. Това означава, че срещу общия брой (40) старобългарски именни конструкции в използвания за сравнение гръцки текст се намират общо 24, т. е. със 17 по-малко.

– Съотношението *Genitivus possessivus* : *Dativus possessivus* в старобългарските кодекси е 18:5 в *Мар* и 16:2 в *Зогр* срещу 24:0 в *гръцки*. На приименните *местоименни* употреби в родителен падеж (21) и в дателен (3) от старобългарските преписи в гръцкия текст съответстват само *родителни* (12), които са форми на: *определителното* местоимение (11) – αὐτοῦ (7) и αὐτῶν (4); *личното* – μοῦ (1); *относителното* – ο (1).

– По отношение на синтактичните модели няма различие между изходния текст и текста на превода на именните конструкции.

Обобщените данни от анализа свидетелстват за многобройните примери с родителни приименни употреби и само за няколко примера с *Dativus possessivus* в проучваните евангелски преписи от два периода на българската езикова история. Това се отнася най-вече за среднобългарското четириевангелие от XIII в., чиито сведения в случая не са достатъчни да се говори за наличието на процес на изместване на родителния притежателен падеж от дателния притежателен. По този въпрос категоричен отговор може да се даде след проучване целия текст на *Бан*.

БЕЛЕЖКИ

¹ Примерите, означени със *Зогр**, се намират в допълнителната част на *Зогр* (Мт 16:20 – Мт 26:20). За тези 17 листа вж. напр. **Стоянов, С., М. Янакиев.** Старобългарски език. Текстове и речник. Четвърто издание. С., 1972, с. 25, които пишат, че са “пак с глаголическо писмо... писани от друг преписвач и по всяка вероятност по-късно”, но “вече с ъглеста глаголица” – допълва **Кувев, К.** Съдбата на старобългарските ръкописи през вековете. С., 1979, с. 146. И. Добрев посочва, че “към края на XI в. изгубеният текст е бил възстановен на глаголица” – **Добрев, И.** Старобългарски писмени паметници. – В: Граматика на старобългарския език. С., 1991, с. 53.

² Началото на *Мар* (от Мт 1:1 до Мт 5:20) не е използвано за сравнение, защото то е от по-късно време и е заимствано от Дечанското четириевангелие (среднобългарски ръкопис от XIII в.) – вж. бел. на **Ягич, И. В.** Мариинское четвероевангелие с примечаниями и приложениями. Памятник глаголической письменности. Graz, 1960, с. 1.

³ **Дограмаджиева, Е.** Езиково описание. – В: Банишко евангелие. Среднобългарски паметник от XIII век. Подготвили за печат с увод и коментар **Е. Дограмаджиева и Б. Райков.** С., 1981, с. 52.

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

СР = Старобългарски речник. Отговорен редактор: чл.-кор. проф. **Д. Иванова-Мирчева.** Т. I. а – н. С., 1999.

СС = Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков). Под редакцией **Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой.** М., 1994.

Nestle – Aland 1983 = **Nestle, E., K. Aland.** Novum Testamentum graece. Stuttgart. 26. Auflage, 1983.